

ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

ECONOMIC DIPLOMACY AS A MEANS OF SECURING NATIONAL INTERESTS

Руднєва О.М., д.ю.н., професорка,

головна наукова співробітниця сектору порівняльного правознавства

*Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України*

Головащенко О.С., к.ю.н., старша наукова співробітниця,

провідна наукова співробітниця сектору теоретико-методологічних проблем організації державної влади

*Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України*

Жук Н.А., к.ю.н., старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця сектору порівняльного правознавства

*Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України*

Шевчук М.О., студент II курсу факультету адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена економічній дипломатії як одному із найважливіших інструментів реалізації національних інтересів в економічній сфері. Розглянуто поняття «економічна дипломатія». Аналізуються історичні та теоретичні основи розвитку економічної дипломатії, її завдання на сучасному етапі міжнародних відносин. Проведено порівняльний аналіз різних підходів до визначення даного поняття. Виокремлено необхідність використання міждисциплінарного підходу у створенні єдиного понятійного апарату та теоретичної бази з даної проблематики.

Економічна безпека визнана важливим об'єктом економічної дипломатії держав. Розкриваються цілі та завдання сучасної дипломатичної діяльності в цілому та її тісний зв'язок із багаторівневою системою економічних інтересів держави у глобальному та регіональному економічному просторі. В умовах трансформації регулятивної системи світової економіки обґрунтовано стратегічну роль економічної дипломатії у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності як найважливішого її інструменту у процесі реалізації національних економічних інтересів. Досліджено різні національні моделі організації економічної дипломатії, розкрито їх особливості.

Визначено напрями вітчизняної економічної дипломатії: сприяння розвитку торговельно-економічного, інвестиційного співробітництва України з міжнародними фінансовими інституціями та іноземними державами на засадах взаємної вигоди; розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій в національну економіку; застосування у взаємодії з державами-партнерами та Європейським Союзом економічних санкцій до росії; розробка плану відновлення України та залучення до його реалізації зацікавлених суб'єктів.

Ключові слова: економічна дипломатія, економічний суверенітет, національні інтереси, економічна безпека, міжнародне право, міжнародні економічні відносини.

The article is devoted to economic diplomacy as one of the most important tools for realization of national interests in the economic sphere. The concept of "economic diplomacy" is considered. The author analyzes the historical and theoretical foundations of economic diplomacy, its tasks at the present stage of international relations. A comparative analysis of different approaches to the definition of this concept is carried out. The author emphasizes the need for an interdisciplinary approach in creating a unified conceptual apparatus and theoretical framework on this issue.

Economic security is recognized as an important object of economic diplomacy of states. The author reveals the goals and objectives of modern diplomatic activity in general and its close connection with the multilevel system of economic interests of the state in the global and regional economic space. In the context of the transformation of the regulatory system of the world economy, the strategic role of economic diplomacy in the implementation of foreign economic activity as its most important tool in the process of realizing national economic interests is substantiated. Various national models of organization of economic diplomacy are studied, their features are revealed.

The author identifies the areas of national economic diplomacy: promotion of trade, economic and investment cooperation between Ukraine and international financial institutions and foreign countries on the basis of mutual benefit; expansion of international cooperation with a view to attracting foreign investment into the national economy; application of economic sanctions against Russia in cooperation with partner states and the European Union; development of a plan for the restoration of Ukraine and involvement of interested parties in its implementation.

Key words: economic diplomacy, economic sovereignty, national interests, economic security, international law, international economic relations.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток процесів економічної інтеграції та глобалізації спонукає держави вдаватися до нових форм діяльності у дедалі складнішій конкуренції. Однією з таких нових чи, насправді, просто забутих форм діяльності та економічної боротьби на міжнародній арені є економічна дипломатія. Ще недавно в багатьох країнах світу, за деякими винятками, економічній дипломатії надавалося невинувато мало значення. Протягом другої половини ХХ ст. ситуація змінилася докорінно: успішний розвиток європейського інтеграційного процесу, що від початку мав насамперед економічне забарвлення, значною мірою підняв престиж

і значення економічної дипломатії, оскільки був зумовлений її успіхами.

ХХ століття, яке позначилося, з одного боку, двома світовими війнами та жорстким протистоянням двох політичних і соціально-економічних систем, а з другого – успішним розвитком процесів економічної інтеграції та глобалізації, сприяло трансформації торгової дипломатії в економічну дипломатію. Слід зазначити, що попри протистояння, з одного боку, між колективним Заходом, з другого – соціалістичним табором, економічна дипломатія продемонструвала свою здатність забезпечувати позитивний результат у справі забезпе-

чення національних інтересів і безпеки навіть в таких умовах¹.

Розвиток економічної дипломатії відбувається завдяки усвідомленню національними урядами і бізнесом потреб в більш інтенсивній участі у регіональному та світовому економічному розвитку. Зі змінами, які відбувалися в світовій економіці протягом ХХ – початку ХХІ століть, змінювалися і форми дій класичної економічної дипломатії. Ретельний аналіз зв'язків між дипломатією та економікою дозволяє дійти висновку, що, починаючи з ХХ століття як економіка, так і дипломатія зазнали значних змін. Економічна дипломатія оформилася, сфери її застосування стали численними, а засоби – більш різноманітними.

Оцінка стану наукового дослідження. Традиційно дослідження дипломатії зводилися до міжнародних відносин, що призводило до аналізу переважно політичних програм на шкоду економічним питанням. Як наслідок, у більшості досліджень недооцінювалися економічні питання, не аналізувалося те, як різні теорії та концепції дипломатії можуть пояснити ключові міжнародні процеси, зокрема такі як глобалізація, регіональна економічна інтеграція та розвиток. Проте в останні десятиліття вчені почали більше приділяти увагу розумінню міжнародних відносин, що виходять за межі безпеки, як вона розумілася протягом «холодної війни». Завдяки цьому спостерігається значне зрушення у вивченні дипломатії у напрямі кращого розуміння процесів та практик, що лежать в основі економічної дипломатії. В умовах мінливого середовища, викликаного регіональною інтеграцією та глобалізацією, економічна дипломатія стимулює розвиток нових дипломатичних практик. Чотири основні режими економічної дипломатії мають визначальне значення для управління сучасними економічними процесами: комерційна дипломатія, торгова дипломатія, фінансова дипломатія та консульські візові послуги у зв'язку із збільшенням імміграційних потоків [23].

Вітчизняні дослідники також дедалі більше приділяють увагу цьому напрямку досліджень. Важливі напрями представляють дослідження економічної дипломатії в контексті проблематики забезпечення національної безпеки (Левченко Н., Антонова Л. [6], Нижник В. [7], Петришин О., Маргіта М., Єфремова К. [9]) і національних інтересів (Рошко І., Кухарик В. [13], Фліссак К. [15]). Економічну дипломатію в умовах глобалізації та сучасних геоелектронічних процесах досліджують Барановська [1], Грущинська Н. [3], Пухальська Я. [12]. Новий і надзвичайно важливий напрям дослідження представляє роз-

робка питань, пов'язаних з можливостями економічної дипломатії в умовах російської агресії стосовно України (Іваннікова [4], Панченко [8]; Яковюк І.В., Туренко А. [17]). Разом з тим у цілому проблематика економічної дипломатії залишається недостатньо дослідженою, що зумовлює актуальність статті.

Виклад основного матеріалу. Дипломатія традиційно відігравала важливу роль у налагодженні та підтриманні зовнішньоекономічних зв'язків. Комерційні зв'язки між державами не могли виникнути й розвинутися без існування дипломатичних відносин. У давні часи процвітання торгівлі значною мірою залежало від закріплення на міждержавному рівні прав та обов'язків купців. Однак, зусилля економічної дипломатії були спрямовані не лише на сприяння торгівлі, в окремих випадках для захисту національних інтересів вона використовувала також економічні санкції. Так, у 432 р. до н. е. афінський стратег Перікл підписав Мегарський декрет, який запроваджував блокаду товарів та портів союзника Спарти міста-держави Мегара, що стало одним із приводів до початку Пелопоннеської війни [5]. Слід зазначити, що застосування економічних санкцій стосовно держав в давні часи було звичайною практикою і сприймалася протилежною стороною як об'ява війни. Досить часто економічні санкції доповнювали собою військові операції. Слід зазначити, що практика застосування економічних санкцій досить швидко довела, що їх ефективність значною мірою обумовлена їхнім колективним характером, без чого такі зусилля, як правило, не давали бажаного результату. Таким чином, економічні санкції (насамперед торговий бойкот) виступали важливим інструментом економічної дипломатії.

У новітні часи економічна дипломатія регулярно практикувалася великими державами як інструмент зовнішньої політики. Так, в 1806 р. Наполеон Бонапарт підписав декрет про запровадження континентальної блокади (1806–1814 рр.), яка передбачала широкомасштабне ембарго проти британської торгівлі. Іншим прикладом торгових воєн можуть бути Опіумні війни між Британською імперією та Китаєм (1839–1842 рр., 1857–1860 рр.), спрямовані на отримання Лондоном доступу до торгівлі з Китаєм.

17 червня 1930 р. президент США Г. Гувер всупереч думці американських економістів підписав Закон Смут-Хоулі про тариф, відповідно до якого піднімалися ставки мит на більш ніж 20 тисяч товарів, що імпортуються. У відповідь інші держави підняли мита на американські товари, що призвело до різкого падіння торгового обороту між США і європейськими країнами і остаточно зіткнуло економіку США у Велику депресію.

У період «холодної війни» великі держави, усвідомлюючи те, що вони не можуть дозволити собі воювати між собою, оскільки звичайна війна неминуче перейшла б в ядрану, перевагу віддавали невійськовим, зокрема економічним засобам, для досягнення того, що раніше досягалось на полі бою [25, с. 1].

На системному рівні дослідження економічної дипломатії розпочалися у 1950-х роках. Термін «економічна дипломатія» вперше був використаний у статті керівника відділу економічного захисту Державного департаменту США Р. В. Wright «American Economic Diplomacy and the Soviet Bloc» в англійському журналі *Social Science* (1959 р.). Американський політик стверджував: «Головною проблемою для американської економічної дипломатії сьогодні є виклик економічного наступу китайсько-радянського блоку на країни вільного світу, особливо на менш індустріально розвинені країни». Цитуючи слова заступника держсекретаря Д. Діллона від 21 травня 1958 р., «Найважливішим економічним питанням, яке стоїть перед Сполученими Штатами: Яку економічну систему виберуть мільярд людей у менш розвинених країнах у своїй боротьбі з бідністю?», Р. В. Wright зазначив:

¹ Зазначимо, що вплив економічної дипломатії протягом ХХ століття, особливо протягом його другої половини був різноплановим. Так, попри відсутність дипломатичних відносин між США і СРСР у період «невизнання» обидві сторони активно використовували засоби економічної дипломатії. У 1920 р. американська влада зняла ембарго на торгівлю з Росією. У період з 1921 по 1923 р. в радянській Росії функціонувала Американська адміністрація допомоги під керівництвом майбутнього президента Г. Гувера, гуманітарна діяльність якої допомогла зберегти чимало людей від голодної смерті. Перехід до НЕПу та політики індустріалізації сприяла налагодженню двосторонніх зв'язків із американським бізнесом. Передача в концесію американським промисловцям окремих радянських об'єктів, надання кредитів, залучення американських інженерів, передача технологій сприяли піднесенню радянської економіки, збагачувало досвід міжнародної економічної співпраці. На початку 1930-х років, в умовах глобальної економічної кризи, обидві сторони (як СРСР, так і США та країни Західної Європи) навпаки використовували економічні санкції (обмеження торгівлі, введення ембарго на імпорту, антидемпінгові механізми тощо) стосовно один одного.

Політика надання економічної допомоги країнам Центральної та Західної Європи в період «холодної війни», з одного боку, а з другого – позбавлення СРСР режиму найбільшого сприяння, заборона на доступ до передових технологій та високотехнологічної продукції, обмеження експорту стратегічних матеріалів, обладнання та озброєнь до СРСР та соціалістичні країни Східної Європи, виявилися ефективними засобами зовнішньополітичної діяльності колективного Заходу, що дозволило уникнути розширення сфери впливу СРСР у Європі.

Попри продовження «холодної війни», на початку 1970-х років, СРСР вдало використав механізми економічної дипломатії (поставки до країн Західної Європи нафти і газу) для налагодження двосторонніх відносин з ФРН, Францією та Італією. Однак максимально ці можливості змогла використати вже путінська Росія, яка підсадила на «газову голку» провідні країни Європейського Союзу.

«Ведення цієї конкурентної економічної війни у співпраці з країнами вільного світу є завданням американської економічної дипломатії» [24].

Федотова Ю. пропонує виділяти три етапи розвитку економічної дипломатії. На першому етапі дипломатія опікується економікою, оберігаючи тих громадян (підданих), які перебувають за кордоном у країнах з умовами, що загрожують їх безпеці. На другому – дипломатія обслуговує потреби економіки, вирішуючи різноманітні завдання, починаючи від забезпечення свободи торгових шляхів до відкриття ринків збуту, створення колоній та зон впливу. На третьому етапі дипломатія звертається за допомогою до економіки, а остання, в свою чергу, допомагає реалізації зовнішньої політики [14, с. 17].

У сучасному світі економічна дипломатія посідає ключове місце в системі міжнародних економічних відносин, в наслідок чого вона перебуває в центрі уваги науковців. Попри це слід зазначити, що за майже сімдесят років, протягом яких розроблялася проблематика економічної дипломатії, серед дослідників не сформувалося єдиного бачення змісту «економічної дипломатії». Більшість дослідників розглядають економічну дипломатію як діяльність державних структур, що спрямовані на забезпечення захисту національних інтересів держави.

На думку Вергун В., що економічна дипломатія представляє собою багатосторонню діяльність, що формується на двосторонній й багатосторонній основах та функціонує на мега-, макро-, мезо- та макрорівнях, віддзеркалюючи матеріальні інтереси міжнародних економічних і валютно-фінансових організацій, транснаціональних корпорацій, окремих держав, галузей національної економіки та інших суб'єктів [2, с. 150].

Французький дослідник G. C. de La Carrière, визначаючи економічну дипломатію, дещо по іншому розставляє акценти. На його думку, економічна дипломатія не замінила політичну дипломатію, а стала її невід'ємним доповненням. Вона знаходиться в центрі зовнішньої політики, оскільки саме їй належить упорядковувати та керувати глобалізацією світової економіки. Економічна дипломатія опікується проблемами забезпечення свободи експорту та імпорту, інвестицій; її зусилля спрямовані на розвиток регіональної економічної інтеграції, забезпечення успішного функціонування міжнародних фінансових організацій, а також таких форумів як G7 та G20, підтримку активного співробітництва з компаніями, що працюють за кордоном. Автор наголошує, що дипломатія більше не є просто виразом зовнішньої політики, оскільки вона глибоко проникає у національну економіку [22].

Економічна діяльність безпосередньо пов'язана із забезпеченням національних інтересів. Даний висновок впливає зі статті 1 Закону України «Про національну безпеку України», відповідно до якої національні інтереси – це життєво важливі інтереси людини, суспільства та держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет країни, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності та добробут її громадян [11]. З наведеного випливає, що забезпечення національних інтересів є одним із найважливіших завдань внутрішньої та зовнішньої політики держави. Отже, сферою діяльності економічної дипломатії є насамперед забезпечення економічних інтересів, тобто усвідомлених суспільством та/або державою важливих потреб соціально-економічного розвитку, що пов'язані з підвищенням функціональної ефективності господарської системи або вдосконаленням її структури та спрямовані переважно на реалізацію інтересів головних центрів політичного й економічного впливів.

У статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» до засад зовнішньої політики віднесені наступні: забезпечення національних інтересів та безпеки України шляхом підтримання мирного й вза-

ємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства відповідно до загальновідомих принципів та норм міжнародного права; забезпечення дипломатичними й іншими засобами та методами, передбаченими міжнародним правом, захисту суверенітету, територіальної цілісності і непорушності державних кордонів України, її політичних, економічних, енергетичних й інших інтересів; використання міжнародного потенціалу для утвердження та розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави, її сталого економічного розвитку; створення сприятливих зовнішньополітичних умов для розвитку української нації, її економічного потенціалу; утвердження провідного місця України в системі міжнародних відносин, зміцнення міжнародного авторитету держави тощо [10].

Таким чином, першочерговими напрямками національної економічної дипломатії є підтримка розвитку торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними країнами на принципах взаємної вигоди, а також розширення міжнародного співробітництва для залучення іноземних інвестицій в українську економіку.

Зміст економічної дипломатії значно ширший, ніж сприяння інтеграції України до Європейського Союзу, підтримка національних товаровиробників за кордоном чи залучення іноземних інвестицій. В умовах російської агресії вітчизняна економічна дипломатія спрямована на активну співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями та урядами окремих держав з метою, а також пов'язаного відновлення України [16]. Крім того, вона вдається до активного використання санкцій стосовно росії, тобто обмежувальних заходів стосовно громадян і юридичних осіб, що є реакцією на анексію Криму росією, агресію на Донбасі та повномасштабного вторгнення росії в Україну. Україна впроваджує санкції у координації з партнерами: США, Канади, Австралії, Нової Зеландії, Великої Британії, ЄС, Швейцарії та Японії [17].

Ефективність економічної дипломатії залежить перш за все, від моделі її побудови. В окремих державах, наприклад у Бельгії, Грузії, Македонії, визначальну роль в економічній дипломатії відіграє міністерство закордонних справ. В інших країнах, наприклад Австралія, Канада, Велика Британія, відповідальність за досягнення цілей економічної дипломатії поділяють між собою зовнішньополітичне та зовнішньоекономічне відомства. В Іспанії та Ізраїлі функції економічної дипломатії реалізують спеціально створені департаменти або директорати.

Національні уряди використовують різні моделі організації офіційної економічної дипломатії. Так, французька модель економічної дипломатії має ієрархічний характер – лише Міністерство закордонних та європейських справ чи інше профільне міністерство виконує функцію головного координатора комплексу дій щодо розвитку економічних зв'язків та забезпечення економічних інтересів держави на міжнародному рівні. Чітка ієрархія названої моделі передбачає, що такий координаційний центр визначає стратегію і тактику співпраці з органами виконавчої влади, а також з урядовими й неурядовими організаціями.

У США реалізується гетерархічна модель², відповідно до якої державний департамент або інша уповноважена структура користується послугами третіх осіб або організацій з метою виконання конкретних завдань і є тільки контролером ситуації в країні перебування дипломатичної місії. За потреби відповідні повноваження можуть делегуватись агентствам, що діють в інтересах уряду США за кордоном та фінансуються з державного бюджету (наприклад, Export promotion agencies, Investment promotion agencies) [18].

² «Гетерархія» – система безлічі функціонально диференційованих не-територіальних центрів, організованих розділені чи складні ієрархії.

Економічна дипломатія Бразилія спрямована на активізацію економічного співробітництва з країнами, що розвиваються. Вона прагне стати лідером в обміні технологічними знаннями в таких сферах, як освіта та сільське господарство. Важливу роль у досягненні цієї мети відведено Бразильському агентству з питань співробітництва (БАС), як структурному підрозділу Міністерства закордонних справ. Агентство має мандат на ведення переговорів, координацію, реалізацію та моніторинг проектів і програм технічного співробітництва насамперед з країнами, що розвиваються, з якими у Бразилії є угоди про співпрацю [19]. Діяльність Агентства є прикладом того, як Бразилія використовує економічну дипломатію, щоб максимально повно реалізувати національну стратегію забезпечення лідерства в світі, що розвивається.

Економічна дипломатія є неодмінною складовою китайської зовнішньої політики. Для забезпечення економічного підйому Китай активно використовував економічну дипломатію, що було частиною ширшої стратегії, сформульованої аналітичними центрами КНР у 1990-х роках під назвою «Нова концепція безпеки». На Заході цей період називають періодом «мирного піднесення Китаю» [20]. Однак, протягом останніх двох десятиліть Китай змінив свою стратегічну доктрину і почав частіше використовувати економічну дипломатію як інструмент примусу. Готовність Китаю використовувати військові кораблі для врегулювання торговельних суперечок нагадує більш ранню епоху американської канонерської дипломатії.

Економічна дипломатія досить активно використовується також для відстоювання національних економічних інтересів України за кордоном та підтримки їх всередині

країни при взаємодії із зарубіжними партнерами. Тож, до основних напрямів вітчизняної економічної дипломатії належать: підтримка розвитку торговельно-економічного, інвестиційного співробітництва з іноземними державами на засадах взаємної вигоди; розширення міжнародного співробітництва для залучення іноземних інвестицій в національну економіку; взаємодія з міжнародними фінансовими інституціями і національними урядами з метою підтримки української економіки і фінансової системи під час російської агресії та для повоєнного її відновлення.

Висновки. Економічна дипломатія як концепція набуває дедалі більшого поширення в урядових колах багатьох держав. У структурі економічної дипломатії простежуються три напрями: комерційна дипломатія (сприяння міжнародній торгівлі, інвестиціям та туризму); торгова дипломатія (двосторонні, регіональні та багатосторонні переговори щодо торговельних та інвестиційних угод) та співробітництво з метою розвитку. Таким чином, традиційний акцент урядів на комерційних цілях економічної дипломатії сьогодні розширено за рахунок елементів геополітичної та гео економічної боротьби і передбачає більш обмежену сек'юритизацію. Ці коригування зовнішньої політики є свідченням прагматичної переорієнтації на швидке мінливе зовнішньополітичне середовище, що стимулюється, зокрема, зростаючою активністю процесів глобалізації та регіональної інтеграції, а також звернення до риторики «холодної війни 2.0». Як наслідок спостерігаються багатогранні процеси державної трансформації та піднесення економічних проблем на рівень «високої політики».

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановська, В. М. (2012). Роль економічної дипломатії у зовнішньоекономічній діяльності країни. *Економіка та держава*. 2012. № 2. С. 24–25.
2. Вергун В. А. Економічна дипломатія в системі чинників міжнародної конкурентоспроможності України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2008. № 74. Ч. 1. С. 150–154.
3. Грушинська Н. М. Економічна дипломатія як потужний інструмент подолання конфліктогенності країн. *Економічний нобелівський вісник*. 2016. № 1. С. 85–90.
4. Іваннікова І. Економічні санкції США і країн ЄС проти Росії як інструмент врегулювання української кризи 2014 р. *Емінак*. 2014. № 3–4. С. 104–110.
5. Левандовскі К. М., Левандовскі А. В. Економічні санкції в міжнародному публічному праві. Частина I: історико-правовий огляд. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 131–141.
6. Левченко Н. М., Антонова Л. В. Економічна дипломатія як запорука національної безпеки держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 5. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.5.2.
7. Нижник В. М. Економічна дипломатія та економічна безпека України: навч. посіб. Хмельницький: ХНУ, 2007. 299 с.
8. Панченко, В. Г. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національних інтересів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 17. С. 10–16.
9. Петришин О. О., Маргіта М. Є., Єфремова К. В. Економічна дипломатія та її роль в забезпеченні економічної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 113–117.
10. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#n153>.
11. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
12. Пухальська Я. П. (2014). Економічна дипломатія в умовах глобалізації. *Економічний простір*. 2014. № 87. С. 24–32.
13. Рошко І., Кухарик В. Економічна дипломатія України як інструмент реалізації національних інтересів. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. №2 (10). С. 221–232.
14. Федотова Ю. В. Економічна дипломатія у системі сучасних міжнародних відносин. *Держава та регіони*. 2019. С. 16–19.
15. Фліссак К. Економічна дипломатія у протистоянні викликам національним інтересам України. *Журнал європейської економіки*. 2020. № 19(2). С. 410–412.
16. Яковюк І.В., Єфремова К.В., Новіков Є.А. Економічна безпека і роль колективного Заходу у поствоєнному відновленні України. *Право та інновації*. 2022. № 2 (38). С. 19–26. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2\(38\)-2](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2(38)-2)
17. Яковюк І. В., Туренко А. Ю. Конфіскація російських активів для відновлення України: правові проблеми реалізації. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 6–29. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.161.277365>.
18. Antonescu M. V. Metropolitan Diplomacy: Global Metropolitan Law and Global Cities Seen from the Heterarchy Perspective. In *Heterarchy in World Politics*: 1st Edition. Routledge. 2022. Pp. 131–142.
19. Brizilian Cooperation Agency (ABC). URL: https://abc.gov.br/training/informacoes/ABC_en.aspx.
20. Dikmen N. Political Economy of China's peaceful rise: the return of the Dragon? A thesis for the degree of master of Science. 2008. 141 p.
21. Donnelly J. The heterarchic structure of twenty-first-century International Governance. *The Korean Journal of International Studies*. 2016. 14(1), 1–29.
22. Guy Carron de La Carrière. La Diplomatie Economique. Le Diplomate Et Le Marche. *Economica*. 1998. 224 p.
23. Lee D., & Hocking B. Economic Diplomacy. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. 2018. URL: <https://oxfordre.com/internationalstudies/display/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-384>.
24. Wright R.B. American Economic Diplomacy and the Soviet Bloc. *Social Science*. 1959. XXXIV. P. 200-209.
25. Xiaotong Z. Introduction: Now is the Timeto Study Economic Diplomacy. Beijing: Economic Science Press. 2021.